

De atalanta, de bekendste vlinder

Enkele weken geleden fietsten we in de buurt van de Maas, om te zien hoever de werkzaamheden gevorderd waren van de Meanderende Maas tussen Ravenstein en Lith.

Voor belangstellenden; www.meanderendemaas.nl Op een gegeven moment ontving ik een telefoontje. In tegenstelling tot jeugdigen moet ik daarvoor afstappen. Terwijl ik in gesprek ben, valt mijn oog op een atalanta vlinder op de stam van een els. Al snel zie ik dat het niet één vlinder is, het zijn er meer. Ze doen zich tegoed aan het sap van deze bloedende els.

De atalanta, wetenschappelijk bekend als 'Vanessa atalanta', valt direct op. Atalanta's zijn lid van de grootste dagvlinderfamilie ter wereld, de aurelia's. Met een spanwijdte van vijf tot zes centimeter is deze

dagvlinder vrij groot en weegt ongeveer een gram. Hij is zwart van kleur met in de vleugelpunten enkele witte vlekken. Het meest kenmerkend zijn nog wel de gefranjerde orangerode banden. Kenmerken van de aurelia's zijn de 'poetspoten', die ze gebruiken om een kokertje te maken van brandnetelbladeren. Deze voorpoten gebruiken ze dus, in tegenstelling tot andere vlindergroepen, niet meer om zich voort te bewegen. De atalanta

heeft vleugels die lijken op bladeren of schors, waardoor ze opgaan in hun omgeving, wanneer ze stilzitten. Van ei tot rups, pop en uiteindelijk vlinder:

het beestje leeft doorgaans enkele maanden, al kan een enkeling bij gunstige omstandigheden wel acht maanden oud worden. Hierdoor kunnen atalanta's meerdere generaties per jaar voortbrengen, afhankelijk van het klimaat.

In tegenstelling tot veel andere vlindersoorten, gaat het met de atalanta goed. Er worden steeds meer van deze vlinders geteld in Nederlandse tuinen. Afgelopen jaar stond de atalanta op de eerste plaats tijdens de Nationale Tuinvlindertelling en ook in de rest van Europa is het een algemeen voorkomende vlinder. In de laatste vijftien jaar worden wel de helft minder vlinders waargenomen.

Er zijn veel factoren die een rol spelen bij de afname van vlinders. De belangrijkste oorzaak is het verlies en de versnippering van geschikte leefgebieden, zoals heide, open duinen en kruidenrijke graslanden. Daarnaast worden deze leefgebieden steeds minder geschikt voor vlinders, onder meer door de neerslag van stikstof vanuit de lucht. Daardoor verdwijnen open plekken en nectarplanten, waar vlinders in deze gebieden behoefte aan hebben. Ook wijst wetenschappelijk onderzoek op het gebruik van chemische bestrijdingsmiddelen (gewasbeschermingsmiddelen) als een belangrijke oorzaak van de achteruitgang van vlinders. De laatste decennia komt daar klimaatverandering, met meer weersextremen, bij. Voor de atalanta is het probleem minder groot. Die legt zijn eitjes op de grote brandnetel en die laatste doet het de laatste jaren erg goed op al die stikstof.

Wat de atalanta zo bijzonder maakt, is zijn migratiegedrag. De atalanta komt bijna overal voor. Hij is vooral waar te nemen van Midden-Scandinavië tot Noord-Afrika en vanaf Groot-Brittannië en Frankrijk tot in West-Azië. Je ziet haar in Nederland vooral in de warmere

maanden. Maar waar komt ze vandaan? De oorspronkelijke broedgebieden liggen vaak in Zuid-Europa en Noord-Afrika. Ze ondernemen serieuze tochten om hier te verschijnen. De atalanta is een hoogvlieger en maakt gebruik van noordenwind om zijn lange trektocht te ondernemen. Zo legt hij wel duizenden kilometers af.

Als volwassen vlinder heeft de atalanta een duidelijke voorkeur voor suikerrijke voeding. Een van de meest opmerkelijke feiten over vlinders is dat ze proeven met hun voeten. Aan het einde van hun poten zitten speciale receptoren, waarmee ze kunnen 'proeven' of een bloem geschikt is om nectar uit te halen of om hun eitjes op af te zetten. Dit helpt de atalanta om efficiënt de juiste planten te selecteren. Ze zijn niet kieskeurig, behalve nectar en bomensap, gaan ze ook heel graag op rottend fruit af en honingdauw staat ook op de menukaart. De extra energie uit het fruit helpt de atalanta zich voor te bereiden op de winter, waarin ze overwinteren als vlinder. Dat overwinteren kan tegenwoordig, vanwege het veranderende klimaat ook in ons land. Een deel van de populatie die je in de zomer ziet, trekt in de herfst naar het zuiden. Anderen proberen hier te blijven. De vlinders die de winter in Nederland proberen door te komen, zoeken beschutte plekjes. Ze zoeken kelders, schuurtjes, of dicht struikgewas. Ze gaan dan in een soort winterslaap, waarbij hun metabolisme vertraagt. De overlevingskansen zijn afhankelijk van de strengheid van de winter.

In Nederland komen vijftig tot zestig soorten dagvlinders voor. Vlindervrouwtjes van de atalanta, die eitjes willen leggen, gaan op zoek naar de juiste planten, hun waardplant. Voor

de atalanta is dit dus de brandnetel. Het vrouwtje zet zestig tot honderdvijftig groene, bijna doorzichtige eitjes af op het blad. Rond de eitjes komt een weefsel, zodat de vogels en andere 'roof' insecten er niet bij kunnen. Het kleine rupsje dat uit het eitje gaat komen, heeft meteen voedsel nodig en dat vindt hij op de brandnetel. Als de rups niet op of heel dicht bij de voedselplant zit, gaat hij dood. Een rups moet vooral héél veel eten. Rupsen zijn vaak erg kieskeurig. Van sommige soorten vlinders, zoals de atalanta, eten

de rupsen maar van één plantensoort. De rups leeft in een uit één of meer bladeren samengesponnen hangend tuitje aan een brandnetel en heeft een voorkeur voor brandnetels op natte tot vochtige plaatsen in de volle zon. Er zijn trouwens meer rupsen die graag brandnetel eten: bijvoorbeeld rupsen van de dagpauwoog, kleine vos, landkaartje en gehakkelde aurelia. In dit kokertje verschuilt de rups zich overdag, 's nachts komt hij tevoorschijn om te gaan eten. Na iedere vervelling wordt een nieuwe koker gebouwd. Kort voor de verpopping zwerft de rups enkele meters, maar verpopt zich meestal toch op een grote brandnetel. Rupsen hebben geen botten voor de stevigheid. Zij hebben een harde huid die zorgt dat ze hun vorm houden. De huid groeit niet mee. Daarom moet een rups af en toe vervellen om te kunnen groeien. De oude huid die te klein is geworden, splijt open. Daaronder zit al een nieuwe zachte huid die de rups meer ruimte geeft. Die nieuwe huid wordt snel hard aan de lucht. Veel rupsen moeten wel vijf keer vervellen tot ze genoeg gegroeid zijn. Een rups die genoeg gegeten heeft, wordt sloom en gaat een plek zoeken om te verpoppen. Een rups ziet er heel anders uit dan een vlinder. In de pop gebeurt dat ombouwen. Een pop is kwetsbaar. Hij heeft geen poten om weg te lopen, zoals een rups. Ook geen vleugels om weg te vliegen, zoals een vlinder. Dus het is belangrijk dat de pop op een rustige plek zit die niet opvalt. Onder de poppenhuid van een rijpe pop kun je de kleuren van de vlinder al een beetje zien. Het ombouwen van rups naar vlinder is dan bijna achter de rug.

Als het zover is, splijt de poppenhuid open. De vlinder wringt zich eruit. Hij kan niet meteen wegvliegen, want in de pop zaten de vleugels opgevouwen. Ze moeten eerst opgepompt worden en daarna moeten ze drogen. Daarna kan die prachtige atalanta de wijde wereld in. Als vlinder zoekt de atalanta geregeld voedsel op bijvoorbeeld koninginnenkruid, klimop, distels en vlinderstruik. Vooral in het najaar komen ze ook af op rottend fruit en sap van bloedende bomen. De dichtheid is hoog, zo'n 10 – 34 vlinders per hectare. Geen wonder dat ik zo'n vlinder herken.

Andere plaatsen waar in het najaar grotere aantallen atalanta's kunnen vliegen zijn nabij een zonnige muur of bij een klimop die in de volle zon bloeit. Mannetjes voeden zich overdag, verdedigen van de late middag tot de vroege avond een territorium en wacht tot er vrouwtjes voorbijvliegen. Andere dieren worden tot de grens van het territorium achtervolgd, andere mannetjes worden met een opwaartse spiraalvlucht verjaagd. Een rondvliegende vlinder heeft heel ander voedsel nodig dan de rups. Vlinders hebben geen kaken om te kauwen. Zij zuigen met hun roltong nectar uit bloemen. Sowieso is de kleur van de bloemen belangrijk. Vlinders kunnen namelijk kleuren zien en ultraviolet! Paars en geel vinden ze erg mooi. Hoe zonniger de plek waar de bloemen staan, des te liever komt een vlinder op bezoek. De nectar zit vaak diep in de bloem. Om daarbij te kunnen komen, raakt de vlinder met zijn poten en lijf de rest van de bloem aan. De stuifmeeldraden vegen langs de vlinder en laten wat stuifmeel op het lijf achter. Als de vlinder daarna naar een andere bloem van dezelfde plantensoort gaat, gaat het stuifmeel mee en kan terecht komen op de stamper. Vlinders (en andere insecten) zijn voor die bloemen heel belangrijk voor de bestuiving.

In de natuur worden bijna alle dieren minder oud dan in gevangenschap. Dat verschil zie je ook bij vlinders. Eitjes, rupsen, poppen en vlinders staan op het menu van heel veel dieren. Denk bijvoorbeeld aan vogels en vleermuizen.

Verder speelt het weer mee. In droge periodes groeien de waardplanten en nectarplanten minder goed, waardoor rupsen en vlinders minder te eten hebben.

Persoonlijk word ik blij van een vlinder, daarom doet het me pijn, wanneer deze vrolijke fladderaars steeds minder te zien zijn.

Ria Smits